

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za psihologiju

**STAVOVI SREDNJOŠKOLACA PREMA BRAKU I RAZVODU S OBZIROM NA
CJELOVITOST OBITELJI I KVALITETU ODNOSA MEĐU RODITELJIMA**

Diplomski rad

Ivana Delač

Mentor: Dr. sc. Željka Kamenov, izv. prof.

Zagreb, 2007

Stavovi srednjoškolaca prema braku i razvodu s obzirom na cjelovitost obitelji i kvalitetu odnosa među roditeljima.

Ivana Delač

SAŽETAK

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati stavove srednjoškolaca prema braku i razvodu s obzirom na cjelovitost obitelji i kvalitetu odnosa među roditeljima. U istraživanju je sudjelovalo 432 sudionika, učenika tri srednje škole iz Karlovca. 56.3% sudionika bile su djevojke, a 43.7% mladići. Prosječna dob sudionika bila je $M=17.28$ godina ($SD=1.17$). Korišten je upitnik koji se sastojao od Skale stavova prema braku, Skale stavova prema razvodu, pitanja o kvaliteti međusobnih odnosa među roditeljima i pitanja o učestalosti i intenzitetu roditeljskih svađa. Pokazalo se da se učenici triju škola ne razlikuju u stavu prema braku, kao i da učenici gimnazije imaju pozitivniji stav prema razvodu od učenika stručnih škola. Srednjoškolci koji žive izvan grada imaju pozitivniji stav prema braku od srednjoškolaca koji žive u gradu. Nisu pronađene spolne razlike u stavu prema braku, no mladići značajno više brak smatraju sredstvom za postizanje i održavanje sigurnosti i stabilnosti odnosa među partnerima. Djevojke imaju pozitivniji stav prema razvodu od mladića zbog toga što veću važnost pridaju pozitivnim posljedicama razvoda, dok mladići više naglašavaju negativne posljedice. Djeca razvedenih roditelja i djeca iz cjelovitih obitelji s visokom kvalitetom odnosa među roditeljima imaju pozitivniji stav prema braku od djece iz cjelovitih obitelji s niskom kvalitetom odnosa među roditeljima. Djeca iz cjelovitih obitelji s visokom kvalitetom odnosa među roditeljima stavljaju veći naglasak na stabilnost odnosa u braku i zbližavanje partnera od djece iz cjelovitih obitelji s niskom kvalitetom odnosa među roditeljima, a djeca iz cjelovitih obitelji s niskom kvalitetom odnosa među roditeljima više naglašavaju negativne aspekte braka od djece iz cjelovitih obitelji s visokom kvalitetom među roditeljima i djece razvedenih roditelja. Djeca razvedenih roditelja i djeca iz cjelovitih obitelji s niskom kvalitetom odnosa među roditeljima imaju značajno pozitivniji stav prema razvodu od djece iz cjelovitih obitelji s visokom kvalitetom odnosa među roditeljima. Djeca iz cjelovitih obitelji s visokom kvalitetom odnosa među roditeljima naglašavaju negativne posljedice razvoda više od djece iz cjelovitih obitelji s niskom kvalitetom odnosa među roditeljima i djece razvedenih roditelja, a pozitivne posljedice razvoda najviše naglašavaju djeca iz cjelovitih obitelji s niskom kvalitetom odnosa među roditeljima. Što su sudionici zadovoljniji svojim dosadašnjim romantičnim iskustvima, to imaju pozitivniji stav prema braku, kao i sudionici koji su bili zaljubljeni u usporedbi s onima koji nisu. Pozitivniji stav prema razvodu pak imaju sudionici čije su veze dulje trajale.

Ključne riječi: stav prema braku, stav prema razvodu, obitelj

Attitudes toward marriage and divorce of high school students due to family integrity and parental relationship quality.
Ivana Delač

ABSTRACT

The aim of this research was to examine attitudes toward marriage and divorce of high school students due to family integrity and parental relationship quality. There were 432 participants, students of three high schools from Karlovac. 56.3% of participants were female and 43.7% were male. Average age of participants was $M=17.28$ years ($SD=1.17$). Questionnaire that consisted of Attitudes toward marriage scale, Attitudes toward divorce scale, questions about parental relationship quality and questions about frequency and intensity of parental conflict was used. Students from these three schools do not differ in their attitude toward marriage and gymnasium students have a more positive attitude toward divorce than students from the other two schools. Students who live in the outskirts have a more positive attitude toward marriage than those who live in the city. There are no sex differences in attitude toward marriage, but boys significantly more think of marriage as mean of accomplishing and preservation of relationship safety and stability. Girls have a more positive attitude toward divorce because they give more significance to positive outcomes of divorce, while boys give more significance to negative outcomes. Children from divorced families and those from intact families with high parental relationship quality have a more positive attitude toward marriage than children from intact families with low parental relationship quality. Children from intact families with high parental relationship quality give more significance to marital relationship stability and partner bonding than children from intact families with low parental relationship quality, while children from intact families with low parental relationship quality give more significance to negative aspects of marriage than children from other two family types. Children from divorced families and children from intact families with low parental relationship quality have a more positive attitude toward divorce than children from intact families with high parental relationship quality. Children from intact families with high parental relationship quality give more significance to negative outcomes of divorce than children from other two family types, while children from intact families with low parental relationship quality give more significance to positive outcomes of divorce. The more participants are satisfied with their personal romantic experience, more positive attitude toward marriage they have. The same goes for participants who were in love compared with those who weren't. Participants whose relationships lasted longer have more positive attitude toward divorce.

Keywords: attitude toward marriage, attitude toward divorce

SADRŽAJ

UVOD.....	1
<i>Brak i razvod</i>	1
<i>Stav</i>	4
CILJ I PROBLEMI ISTRAŽIVANJA.....	6
METODA.....	7
<i>Instrumenti</i>	7
<i>Sudionici</i>	9
<i>Postupak</i>	10
REZULTATI.....	11
<i>Razlike u stavovima prema braku i razvodu s obzirom na demografske varijable</i>	11
<i>Kategorizacija u tipove obitelji</i>	13
<i>Tipovi obitelji i stavovi prema braku i razvodu</i>	14
<i>Vlastita romantična iskustva, stavovi prema braku i razvodu i tip obitelji</i>	20
RASPRAVA.....	22
<i>Razlike u stavovima prema braku i razvodu s obzirom na demografske varijable</i>	22
<i>Tipovi obitelji i stavovi prema braku i razvodu</i>	24
<i>Vlastita romantična iskustva, stavovi prema braku i razvodu i tip obitelji</i>	26
ZAKLJUČAK.....	27
POPIS LITERATURE.....	30

UVOD

Brak i razvod

U zadnjih nekoliko desetljeća prisutne su velike promjene u načinu razmišljanja i društvenim trendovima zapadne kulture. Emancipacija žena i borba za ravnopravnost spolova omogućili su ženama da se zaposle i postignu veću financijsku samostalnost i ravnopravnost spram svojih muževa. Samim time, kao i zakonskom regulacijom prava na razvod, otvorena su im vrata za lakši prekid braka ukoliko on za njih više nije zadovoljavajući. Manje parova ostaje zajedno iz religioznih razloga, a društvo u cjelini je razvod prihvatilo kao mogućnost ravnopravnu ostajanju u braku, te je logičan slijed takvih okolnosti bilo povećanje stope razvoda (Gale Encyclopedia of Psychology, 2001).

U zapadnim zemljama se stopa razvoda od šezdesetih godina, kad je iznosila oko 10%, do osamdesetih godina povećala na 30%, a 2000. čak do 50% (npr. Švedska, Finska, Austrija itd.) (Puljiz, 2002). Prema podacima Državnog zavoda za statistiku (2007), u Hrvatskoj je od 1950-tih do danas prisutan trend sve rjeđeg stupanja u brak i sve većeg broja razvoda. Razvedenih je brakova između 1985. i 1989. godine bilo 18,3% od svih sklopljenih brakova, između 1990. i 1994. godine 19,6%, da bi u razdoblju između 1995. i 1999. godine taj udio pao na 16,0%. Međutim, u 2000. godini udio razvedenih u ukupnom broju brakova povećao se na 20,4% (Puljiz, 2002), a danas se, prema nekim podacima (Državni zavod za statistiku, 2007), u Hrvatskoj razvodi svaki četvrti brak.

Razvod je, s obzirom na ovakve trendove, postao predmetom brojnih istraživanja, često usmjerenih na posljedice koje razvod može imati za djecu. Metaanalize Amata i Keitha (1991; prema Forehand, Armistead i David, 1997) pokazale su postojanje kratkoročnih i dugoročnih negativnih posljedica razvoda u područjima školskog postignuća, nošenja s problemima, prilagodbe i odnosa djece s roditeljima. Iako se postavljalo pitanje jesu li djeca razvedenih roditelja i prije razvoda pokazivala nižu razinu prilagodbe, većina dosadašnjih nalaza ne potvrđuju tu hipotezu.

Djeca razvedenih roditelja imaju veći rizik od razvijanja poremećaja ponašanja, generaliziranog anksioznog poremećaja i separacijskog anksioznog poremećaja nego djeca čiji su roditelji u braku te su skloniji depresivnom poremećaju i agresivnom ponašanju, pri čemu su ti negativni efekti razvoda uočljiviji kod dječaka nego kod djevojčica (Kasen i sur., 1996). Također, djeca razvedenih roditelja često pokazuju više razine socijalne anksioznosti od svojih vršnjaka čiji su roditelji u braku (Farndale, Burton-Smith, Montgomery i Shute,

2003) i razvijaju akutne anksioznosti vezane uz pitanja ljubavi i odanosti koje mnogi od njih kasnije unose u svoje veze u odrasloj dobi (Wallerstein, 2005). Prema nekim istraživanjima (npr. Farndale i sur., 2003), djeca razvedenih roditelja imaju slabiju kvalitetu privrženosti prema roditeljima, što se prema teoriji privrženosti može povezati s kasnijom smanjenom socijalnom kompetencijom (Kasen i sur., 1996) i, prema Gale Encyclopedia of Psychology (2001), teškoćama u formiranju bliskih odnosa godinama kasnije. Neki pak nalazi sugeriraju da su teškoće u kasnijim bliskim odnosima posredovane većom kritičnošću kod uspostavljanja odnosa s osobama suprotnog spola, kao i većom kritičnošću i nepovjerenjem spram braka općenito (npr. Spruijt, DeGoede i Vandervalk, 2001).

Neka istraživanja pokazuju da djeca razvedenih roditelja imaju veću vjerojatnost ranijeg stupanja u brak, što se objašnjava prosječno nižim socioekonomskim statusom i ranijim ulaženjem u seksualne odnose, a imaju i više seksualnih partnera kroz život, zbog čega imaju i više izvanbračne djece (Face, 1997; Spruijt. i sur., 2001). Međutim, drugi autori pokazuju upravo suprotno – djeca razvedenih roditelja, zbog svog negativnog stava prema braku (o čemu će kasnije biti riječi), kasnije stupaju u brak i imaju manje djece (npr. Axinn, 1996). S time su povezani nalazi da djeca razvedenih roditelja više prihvaćaju alternativne oblike intimnih zajednica (kohabitacija) (npr. Black i Sprenkle, 1991), manje su zainteresirani za brak ili ga se čak boje (Muench i Landrum, 1994) i otvoreniji su prema mogućnosti razvoda (Axinn, 1996). Zanimljiv je nalaz da parovi koji su prije braka živjeli zajedno imaju veću vjerojatnost kasnijeg razvoda (Martin, P.D., Martin, M. i Martin, D., 2001) što se, u sklopu prethodno rečenog, može povezati sa često dobivanim podatkom da se djeca čiji su roditelji razvedeni i sama kasnije u životu češće razvode nego djeca čiji roditelji nisu razvedeni (Lowenstein, 2005).

Iako su neke od navedenih posljedica jasno vidljive već i u vrijeme neposredno nakon razvoda (npr. agresivnost, povlačenje u sebe, depresija, loš školski uspjeh itd.), pokazalo se da se dugoročne negativne posljedice razvijaju i traju dugo nakon adolescencije (Kasen i sur., 1996), kao i da su najsnažnije izražene u ranoj odrasloj dobi (Klinger, 2000). Razvod je očigledno vrlo kompleksan događaj u osobnoj povijesti pojedinca čije se potencijalne i postojeće posljedice ne smiju zanemariti.

No neka istraživanja pokazuju i pozitivnije aspekte razvoda. Kod djece čiji su roditelji razvedeni mijenjaju se odnosi unutar obitelji: odnos sa braćom i/ili sestrama postaje afektivno intenzivniji (visoke razine neprijateljstva kao i emocionalne topline) i bliskiji (Sheehan, Darlington, Noller i Feeney, 2004) , djeca dobivaju odgovornije uloge u obiteljskim pitanjima i njihov odnos s majkom se više zasniva na prijateljstvu umjesto na hijerarhiji, te postaje

bliskiji (Parker, 1999). Također je nađeno da se djeca razvedenih roditelja bolje nose sa stresorima na fakultetu, što, u kombinaciji sa većom vulnerabilnošću na stresore vezane uz razvod roditelja, čini njihovu općenitu razinu prilagodbe gotovo jednakom djeci čiji roditelji nisu razvedeni. Osim toga, s obzirom na to da samohrani roditelji češće s djecom razgovaraju o problemima, djeca nauče takvo ponašanje i kasnije tijekom života su spremnija komunicirati o svojim problemima (Ritchie, 2001). Djeca razvedenih roditelja do odrasle dobi razviju visoku razinu socijalne odgovornosti i manje se oslanjaju na standarde drugih, te su često liberalniji u svojim pogledima na brak i razvod. Naposljetku, nalazi nekih istraživača (npr. Aaronson, 2005) pokazuju da se većina djece razvedenih roditelja ipak razviju u dobro prilagođene odrasle ljude.

Međutim, valja uzeti u obzir da je razdvajanje roditelja samo po sebi, bez zakonskog razvoda, vjerojatno jednako traumatično za djecu kao i formalni razvod. Većina dosad spomenutih nalaza se može primijeniti i na djecu čiji su roditelji rastavljeni, a ne zakonski razvedeni. Zapravo, negativni procesi u obitelji mogu biti čak snažniji prediktor slabije prilagodbe djece nego sama obiteljska struktura – roditeljski sukobi su povezani sa poteškoćama prilagodbe djece kako kod razvedenih roditelja, tako i kod roditelja koji su u braku. Smatra se da je upravo varijabla roditeljskih sukoba kritični medijator efekata razvoda kod djece i adolescenata (Kasen i sur., 1996). Posljedice razvoda se moraju razmatrati u usporedbi sa nastavljanjem života u obitelji s čestim i teškim sukobima – prema Gale Encyclopedia of Psychology (2001), razvod čak može nanijeti manje emotivne štete od nastavka života u nefunkcionirajućoj zajednici, gdje su djeca svakodnevno izložena traumatičnim situacijama. Iako djeca razvedenih roditelja imaju više problema s prilagodbom od djece iz cjelovitih i funkcionalnih obitelji, njihova razina problema je tek malo viša nego kod djece iz cjelovitih obitelji koje loše funkcioniraju (Spruijt i sur., 2001). Također, prema istom autoru, dugoročne posljedice smrti roditelja su manje izražene od posljedica razvoda.

U Hrvatskoj je rađeno relativno malo istraživanja o razvodu i njegovim posljedicama za djecu. Prema Čudina-Obradović i Obradović (2006), posljedice razvoda koje posreduju u razvijanju stresa uključuju prekid odnosa jednog roditelja s djecom, nastavak sukoba između dotadašnjih bračnih partnera i pad životnog standarda. Roditelj koji nastavlja živjeti s djecom nakon razvoda se manje bavi njima jer sav odgoj i briga za djecu prelazi na njega, što predstavlja značajan stresor i za djecu i za roditelja (Raboteg-Šarić, Pećnik i Josipović, 2003).

Djeca na razvod roditelja snažno emocionalno reagiraju povećanom agresivnošću i depresijom (Čudina i Obradović, 2001), postižu slabije rezultate u školi, a u adolescenciji se često okreću delikventnom ponašanju (Keresteš, 2001). U odrasloj dobi, bračno zadovoljstvo i

bračna kvaliteta su manji kod djece razvedenih roditelja nego kod onih čiji se roditelji nisu razveli (Obradović i Čudina-Obradović, 2004).

Kvaliteta braka roditelja se pokazala prediktivnom za opću kvalitetu života djece – djeca roditelja koji su se bolje slagali procjenjivala su svoju opću kvalitetu života višom nego djeca čiji su se roditelji slabije slagali (Raboteg-Šarić, Brajša-Žganec i Šakić, 2006). Na hrvatskom uzorku je potvrđeno i da je kvaliteta međusobnih odnosa roditelja značajniji prediktor antisocijalnih i delikventnih ponašanja kod djece od same obiteljske strukture (Raboteg-Šarić, Šakić V. i Šakić M., 2005).

Kod djece predškolske dobi česta je reakcija samookrivljanja, a djeca osim depresivnih i agresivnih simptoma mogu izraziti i somatske reakcije poput glavobolje ili želučanih tegoba (Buljan-Flander, 2005).

U novije vrijeme se sve više pažnje posvećuje istraživanju stavova o braku i razvodu kao potencijalnih medijatora nekih posljedica razvoda i posljedice same po sebi, te njihove povezanosti s dosad navedenim varijablama.

Stav

Prema Petz (1992), stav je stečena, relativno trajna i stabilna organizacija pozitivnih ili negativnih emocija, vrednovanja i reagiranja prema nekom objektu. Objekt stava može biti bilo koja pojava iz socijalnog i psihološkog svijeta pojedinca (npr. osoba, situacija, ideja...), a stav prema pojedinom objektu se stječe procesom socijalizacije, kako unutar obitelji, tako i u drugim grupama kojima pojedinac pripada (npr. grupa vršnjaka), na osnovu vlastitog iskustva ili iskustva drugih. Iako trajni i otporni na promjene, stavovi se pod utjecajem novih iskustava i promijenjenih okolnosti mogu mijenjati.

Stav čine tri komponente: kognitivna (uvjerenja o objektu stava), emocionalna (emocije vezane uz objekt stava) i konativna (spremnost na određeno ponašanje prema objektu stava). Bitno obilježje je evaluativni karakter stava; objekt stava se prosuđuje i ocjenjuje, a to vrednovanje može biti pozitivno ili negativno (objekt se može procijeniti kao pozitivan ili negativan, a u skladu s tom procjenom je onda i emocionalni odnos koji se formira prema objektu stava). Pozitivan stav uključuje tendenciju podržavanja i pomaganja objektu, a negativan stav tendenciju izbjegavanja ili čak napadanja (Petz, 1992).

Jednom formirani, stavovi se teško mijenjaju sve dok postoji motivacijska i funkcionalna osnova na kojoj su formirani. S obzirom na to da usvojeni stavovi selektivno djeluju na percepciju, primanje novih informacija i pamćenje (lakše se uočavaju i pamte

informacije koje su u skladu sa stavom), stav čovjeku pomaže u stvaranju što skladnije slike o samom sebi i okolini, u otklanjanju nesklada između svojih saznanja i ponašanja, te u postizanju ciljeva, ispunjavanju potreba i izbjegavanju neugodnih stanja (instrumentalni stavovi) (Petz, 1992).

S obzirom na povezanost stavova s ponašanjem, razumljiv je interes psihologije da proučavanjem stavova pokuša objasniti, predvidjeti ili čak promijeniti to ponašanje. U kontekstu sve učestalijih raskida bračne zajednice i posljedica koje razvod može imati za djecu, logično je zapitati se da li je tako snažna okolinska promjena kao što je razvod povezana sa stavovima djece o braku i razvodu.

U zapadnoj kulturi adolescenti općenito imaju pozitivne stavove prema braku (Engebretson, 2002), pri čemu pojedina istraživanja sugeriraju da djevojke imaju pozitivnije stavove o braku od mladića (Schwartz, 1995). Također, većina adolescenata ne izražava negativne stavove o razvodu i podržava prebračnu kohabitaciju (Martin, 2000). Roditelji imaju najveći utjecaj na stavove svoje djece u njihovim kasnim tinejdžerskim godinama - stavovi očeva više su povezani sa stavovima sinova nego stavovi majki, dok spol roditelja nije povezan sa stavovima kćeri (Kapinus, 2004). Valja napomenuti da je takva međugeneracijska transmisija stavova posredovana kvalitetom braka roditelja - povezanost stavova roditelja prema prebračnim seksualnim odnosima, kohabitaciji i (ne)ulaženju u veze sa stavovima djece u odrasloj dobi je veća ako je i kvaliteta braka roditelja veća (Cunningham, 2006).

Nalazi koji povezuju stavove prema braku i razvodu sa razvodom roditelja nisu konzistentni. Dio istraživanja pokazuje da djeca razvedenih roditelja imaju negativnije stavove o braku od djece čiji roditelji nisu razvedeni (npr. Kelly, 1981; Long, 1987, prema Muench i Landrum, 1994; Axinn, 1996), dio istraživanja ne nalazi nikakvu razliku (npr. Schwartz, 1995), a druga čak nalaze da djeca razvedenih roditelja imaju pozitivnije stavove o braku od djece čiji roditelji nisu razvedeni (npr. Engebretson, 2002). Prema Amatu (1988), djeca razvedenih roditelja cijene brak, ali su svjesni njegovih ograničenja i tolerantniji prema alternativama braku – no uzrok nesuglasju u rezultatima istraživanja stavova o braku vjerojatno ipak seže dublje.

Nalazi koji se odnose na stavove o razvodu su konzistentniji i većinom potvrđuju da djeca razvedenih roditelja imaju pozitivnije stavove o razvodu od djece čiji roditelji nisu razvedeni (npr. Amato i Booth, 1991). Također, potvrđena je negativna povezanost stavova o braku i stavova o razvodu (Schwartz, 1995).

U posljednjih tridesetak godina konzervativni stavovi i vrijednosti su postupno postajali sve manje važni prediktori stavova prema braku i razvodu – važniji prediktor su

postale varijable obiteljske strukture i odnosa unutar obitelji. Kad se uvede varijabla obiteljskih odnosa i sukoba, nesuglasje u nalazima se smanjuje. Istraživanja potvrđuju da postoji značajna povezanost između stavova ljudi prema braku i razvodu i toga kako su u dječjoj dobi percipirali komunikacijski stil svojih roditelja (Cho, 1996; Kapinus, 2005.). Cho (1996) navodi da su stavovi djece o braku bili to pozitivniji, a prema razvodu to negativniji, što su više percipirala da njihov otac koristi izbjegavanje tijekom sukoba. Djeca čije su obitelji snažno integrirane, uz bliskost i ekspresivnost među članovima obitelji, imaju pozitivnije stavove prema braku (Coleman i Gannong, 1984; prema Muench i Landrum, 1994). Možemo zaključiti da do negativnijeg stava prema braku može doći ne samo razvodom roditelja samim po sebi, već i posredstvom loših obiteljskih odnosa ili sukobima roditelja i narušavanjem njihovog odnosa sa djecom za vrijeme razvoda (Tasker i Richards, 1994). Iako je najveći broj istraživanja ovo potvrdio, neki autori nisu našli razliku u stavovima prema braku i razvodu između djece razvedenih roditelja, djece iz loše funkcionirajućih obitelji i djece iz dobro funkcionirajućih obitelji (Muench i Landrum, 1994).

CILJ I PROBLEMI ISTRAŽIVANJA

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati stavove o braku i razvodu srednjoškolaca iz različitih tipova obitelji (razvedeni roditelji, cjelovite dobro funkcionirajuće obitelji, cjelovite loše funkcionirajuće obitelji).

Problemi istraživanja:

1. Provjeriti postoje li razlike u stavovima prema braku i razvodu s obzirom na spol, mjesto prebivališta i školu koju sudionik pohađa.
2. Provjeriti da li se djeca razlikuju po svojim stavovima o braku i razvodu s obzirom na cjelovitost obitelji i kvalitetu odnosa među roditeljima.
3. Provjeriti postoji li povezanost između vlastitih romantičnih iskustava, stavova prema braku i razvodu, cjelovitosti obitelji i kvalitete odnosa među roditeljima.

Hipoteze:

1. Djevojke će imati pozitivniji stav prema braku od mladića, dok se u stavu prema razvodu djevojke i mladići neće razlikovati.
Učenici gimnazije će imati pozitivniji stav prema razvodu od učenika strukovnih škola, dok se u stavu prema braku neće razlikovati.
Sudionici koji žive izvan grada će imati pozitivniji stav prema braku i negativniji stav prema razvodu od sudionika koji žive u gradu.
2. Djeca razvedenih roditelja će imati najviše negativan stav prema braku, djeca iz cjelovitih obitelji s niskom kvalitetom odnosa među roditeljima manje negativan stav prema braku, a stav prema braku djece iz cjelovitih obitelji s visokom kvalitetom odnosa među roditeljima će biti pozitivniji od stava prema braku djece iz spomenute druge dvije skupine.
Djeca razvedenih roditelja i djeca iz cjelovitih obitelji s niskom kvalitetom odnosa među roditeljima će imati podjednako pozitivan stav prema razvodu, a djeca iz cjelovitih obitelji s visokom kvalitetom odnosa među roditeljima će imati negativan stav prema razvodu.
3. Sudionici koji su zadovoljniji svojim dosadašnjim romantičnim iskustvima imat će pozitivniji stav prema braku.
Djeca razvedenih roditelja imat će veći ukupni broj veza i njihove će veze biti kraće nego veze djece iz cjelovitih obitelji s niskom kvalitetom odnosa među roditeljima i djece iz cjelovitih obitelji s visokom kvalitetom odnosa među roditeljima.

METODA

Instrumenti

Za potrebe ovog istraživanja konstruirane su skale stavova o braku i razvodu Likertovog tipa. Obje skale su konstruirane uz pomoć studenata psihologije koji su generirali izvorne čestice i integralnu verziju skale stavova prema braku primijenili na uzorku od 170 sudionika, prosječne dobi $M=35.39$, $SD=19.12$ ($Min=15$, $Max=82$), od čega je 62.9% bilo ženskog, a 37.1% muškog spola. Integralna verzija skale stavova prema razvodu primijenjena je na uzorku od 299 sudionika, prosječne dobi $M=29.59$, $SD=13.42$ ($Min=15$, $Max=85$), od čega je 58.2% bilo ženskog, a 41.8 muškog spola. Analizom čestica prema postupku za

konstrukciju skale formirane su Skala stavova prema braku (STV-B) i Skala stavova prema razvodu (STV-R).

STV-B se sastoji od 30 tvrdnji o braku od kojih 15 izražava pozitivan stav, a 15 negativan. Pouzdanost skale tipa unutarnje konzistencije iznosi $\alpha=0.95$. Faktorska analiza skale pokazala je postojanje tri faktora – sigurnost odnosa u braku, negativni aspekti braka i zbližavanje partnera. STV-R se sastoji od 24 tvrdnje od kojih 12 izražava pozitivan, a 12 negativan stav. Pouzdanost tipa unutarnje konzistencije ove skale iznosi $\alpha=0.88$. Također su utvrđena tri faktora – negativne posljedice razvoda, pozitivne posljedice razvoda i opće vrednovanje razvoda.

Sudionici su stupanj svog slaganja s tvrdnjama izražavali zaokruživanjem broja od 1 do 5, pri čemu 1-uopće se ne slažem, a 5-u potpunosti se slažem s navedenom tvrdnjom. Ukupni rezultat je izračunat jednostavnom linearnom kombinacijom nakon okretanja vrijednosti negativnih tvrdnji. Mogući raspon rezultata na STV-B je od 30 do 150, a na STV-R od 24 do 120.

U upitnik su bila uključena i pitanja o međusobnom odnosu roditelja. Korištene su čestice Indeksa kvalitete braka (Quality of Marriage Index, Norton, 1983) prilagođene istraživanju tako da je sudionik na skali od 7 stupnjeva procjenjivao kvalitetu braka svojih roditelja (1-uopće se ne slažem, 7-u potpunosti se slažem s navedenom tvrdnjom). Iz Skale za procjenu prilagodbe partnera (Dyadic Adjustment Scale, Spanier, 1976) preuzete su 4 čestice koje se odnose na procjenu učestalosti zajedničkih aktivnosti partnera, te su također preoblikovane u procjenu učestalosti zajedničkih aktivnosti sudionikovih roditelja (1-nikad, 5- vrlo često).

Zadovoljstvo roditelja njihovim međusobnim odnosom ispitano je jednom česticom na kojoj je sudionik trebao procijeniti zadovoljstvo svojih roditelja na skali od 1 (vrlo nezadovoljni) do 7 (vrlo zadovoljni).

Kako bi se utvrdio stupanj teškoća u braku roditelja, osmišljene su četiri čestice na kojima je sudionik procjenjivao čestinu roditeljskog razmatranja odvojenog života (nikad, jednom ili dvaput, više puta), čestinu svađa (nikad, rijetko, povremeno, često) i njihov intenzitet (neintenzivne, uglavnom neintenzivne, intenzivne, vrlo intenzivne), te čestinu nedostatka roditeljske komunikacije (nikad, vrlo rijetko, ponekad, vrlo često, gdje niža procjena označava češću komunikaciju).

Od čestica koje se odnose na zadovoljstvo roditelja njihovim odnosom i pozitivne interakcije roditelja (Indeks kvalitete braka i čestice iz Skale za procjenu prilagodbe partnera)

jednostavnom linearnom kombinacijom formirana je varijabla nazvana Indeks kvalitete braka čiji je mogući raspon od 10 do 62.

U nastojanju da se formira Indikator teškoća u braku, čestice koje se odnose na negativne interakcije nisu kombinirane linearno, već po sljedećoj formuli:

$$X(\text{uk}) = \{X(12) \times X(13) + X(14)\} \times X(11)$$

pri čemu $X(\text{uk})$ predstavlja ukupni rezultat na indeksu, a $X(11)$, $X(12)$, $X(13)$ i $X(14)$ odgovor sudionika na pitanjima 11 (*Jesu li tvoji roditelji ozbiljno razmišljali o odvojenom životu ili razvodu tijekom proteklih 5 godina?; nikad, jednom ili dvaput, više puta*), 12 (*Koliko se često tvoji roditelji svađaju?; nikad, rijetko, povremeno, često*), 13 (*Da li su svađe tvojih roditelja burne?; uopće ne, uglavnom ne, uglavnom da, da, redovito*) i 14 (*Događa li se da tvoji roditelji ne razgovaraju jedno s drugim?; nikad, vrlo rijetko, ponekad, vrlo često*). Mogući raspon Indikatora teškoća u braku je od 2 do 60.

Razlog za ovakav način formiranja varijable nalazi se u pretpostavci da je razmatranje odvojenog života (pitanje 11) značajno teži pokazatelj lošeg funkcioniranja braka od ostale tri čestice, kao i da su čestina svađa (pitanje 12) i intenzitet svađa (pitanje 13), s obzirom na to da opisuju svađe same po sebi, povezani.

Vlastito romantično iskustvo sudionika ispitano je sa 5 čestica – je li sudionik ikada bio zaljubljen, je li ikada bio u vezi, u koliko je veza bio, koliko je trajala najdulja veza te procjena zadovoljstva vlastitim romantičnim iskustvima na skali od 1 (vrlo nezadovoljavajuća) do 5 (vrlo zadovoljavajuća).

Od sudionika se tražilo i da odgovore na sljedeća demografska pitanja: spol, godina rođenja, škola i smjer za koji se školuju, mjesto stanovanja, jesu li sudionikovi roditelji rastavljeni/razvedeni, dob sudionika u vrijeme rastave i s kime sudionik živi.

Upitnik je podijeljen u 5 dijelova: demografski podaci, obiteljski odnosi (čestice Indeksa kvalitete braka i Indikatora teškoća u braku), vlastito romantično iskustvo, skala stavova prema braku i skala stavova prema razvodu.

Sudionici

Sudionici ovog istraživanja su bili učenici triju karlovačkih srednjih škola – Gimnazije, Šumarsko-drvodjelske škole i Mješovite industrijsko-obrtničke škole. Ukupno je u istraživanje uključeno 21 razredno odjeljenje, pri čemu po 8 odjeljenja iz Gimnazije i Šumarsko-drvodjelske škole (po dva prva, druga, treća i četvrta razreda), a 5 odjeljenja iz

Mješovite industrijsko-obrtničke škole (po dva prva i druga te jedan treći razred). Razredna odjeljenja su birana po slučaju.

Ukupno je 460 sudionika sudjelovalo u istraživanju, no 28 sudionika nije imalo jednog roditelja te njihovi odgovori nisu uključeni u daljnje obrade. Od preostalih 432 sudionika, 243 (56.3%) je ženskog, a 189 (43.7%) muškog spola. 64.6% sudionika živi u gradu, a 34.5% izvan grada. Prosječna dob sudionika bila je $M=17.28$ godina ($SD=1.17$, $Min=15$, $Max=20$). Ostale karakteristike uzorka vidljive su u Tablicama 1 i 2.

Tablica 1
Raspodjela sudionika s obzirom na spol i škole koje pohađaju

<i>škola</i>	<i>spol</i>	<i>N</i>	<i>%</i>	<i>N(uk)</i>	<i>%(uk)</i>
Gimnazija	M	61	29.0	210	48.6
	Ž	149	71.0		
Šumarsko-drvodjeljska	M	80	62.5	128	29.6
	Ž	48	37.5		
Mješovita industrijsko-obrtnička	M	48	51.1	94	21.8
	Ž	46	48.9		

Postupak

Prije samog istraživanja, dobiven je obaviješteni pismeni pristanak za sudjelovanje roditelja maloljetnih sudionika, a svi su sudionici i sami potpisali pristanak na sudjelovanje u istraživanju.

Sudionicima je objašnjeno da sudjeluju u ispitivanju obiteljskih odnosa i stavova prema braku i razvodu, zamoljeni su da upitnik ispunjavaju bez mnogo razmišljanja i iskreno, te im je zajamčena potpuna anonimnost. Predviđeno trajanje ispunjavanja upitnika bilo je 45 minuta, no većina sudionika upitnik su ispunili u kraćem vremenu. Polovica sudionika je dobila upitnik u kojem je raspored skala identičan onom navedenom u *Instrumentima*, a polovica upitnik u kojem je STV-R prethodio STV-B. Sudionici čiji su roditelji rastavljeni/razvedeni ili nemaju jednog roditelja nisu ispunjavali dio o međusobnom odnosu roditelja. Voditeljica istraživanja je bila prisutna tijekom cijelog postupka i na raspolaganju sudionicima za eventualne nejasnoće i pitanja.

REZULTATI

Razlike u stavovima prema braku i razvodu s obzirom na demografske varijable

Na razini cijelog uzorka, sudionici su iskazali blago pozitivan stav prema braku ($M=114.64$, $SD=20.65$, $Min=40$, $Max=147$) i blago pozitivan stav prema razvodu ($M=80.61$, $SD=16.34$, $Min=36$, $Max=120$). Distribucija rezultata na STV-B je blago negativno asimetrična, dok je distribucija rezultata na STV-R bliža normalnoj distribuciji, s manjom pozitivnom asimetrijom.

Aritmetičke sredine i standardne devijacije ukupnih rezultata na skalama stavova prema braku i razvodu po korištenim demografskim varijablama nalaze se u Tablici 2.

Tablica 2

Deskriptivni statistički pokazatelji rezultata na skalama stavova prema braku i razvodu s obzirom na spol, mjesto prebivališta i školu koju sudionik pohađa

		<i>Rezultat na STV-B</i>				<i>Rezultat na STV-R</i>				
		<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>
Spol	M	189	116.8	19.92	58	147	73.9	18.83	36	120
	Ž	243	113.0	21.10	40	146	85.9	14.74	42	120
Prebivalište	Karlovac	279	112.1	21.34	40	145	81.7	17.10	40	120
	Izvan Karlovca	149	119.4	18.48	64	147	78.5	14.82	36	120
Škola	Gimnazija	210	113.2	20.37	46	145	84.8	17.02	42	120
	MIOŠ	94	115.9	20.06	66	146	74.8	14.11	36	118
	ŠDŠ	128	116.2	21.49	40	147	78.3	14.93	40	112
Cijeli uzorak		432	114.6	20.65	40	147	80.6	16.34	36	120

U raspravama o stavu prema braku i razvodu često se zanemaruje njihova moguća povezanost s nekim demografskim varijablama. Postoji nalaz da studenti, posebno apsolvanti, imaju tradicionalnije stavove prema razvodu od niže obrazovanih ljudi, što se objašnjava većom dostupnošću znanstvenih nalaza o posljedicama razvoda studentima i ne znači da su studenti u cjelini tradicionalniji od osoba koje nisu studirale (Martin i Parashar, 2003). Zbog

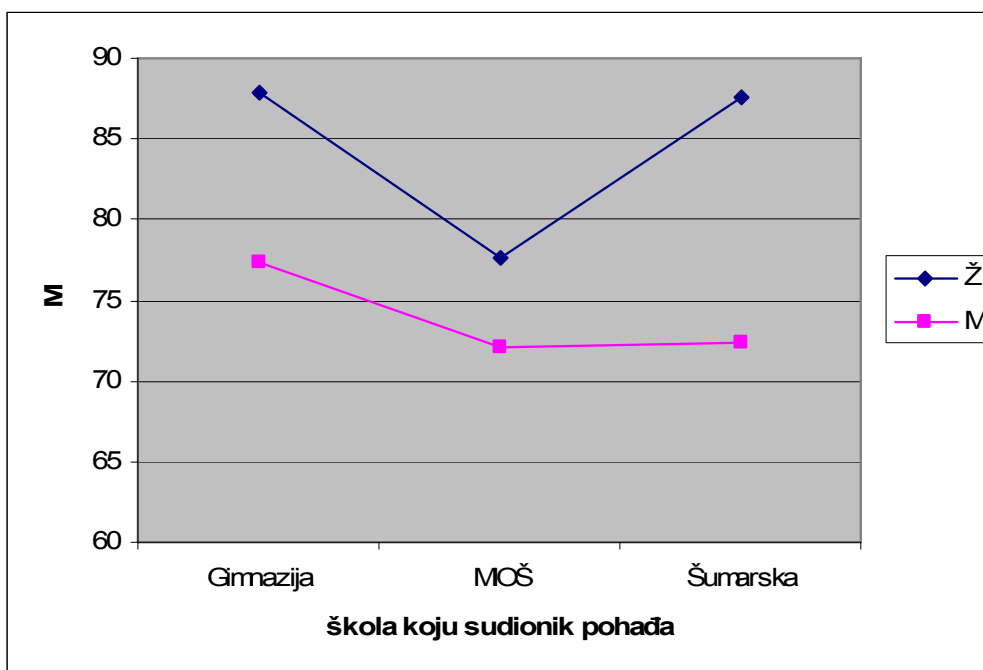
nedostatka nalaza u ovom području i zbog opravdane pretpostavke da se u gimnazije upisuju djeca roditelja višeg socioekonomskog statusa i obrazovanja nego u obrtničke škole, činilo se zanimljivim provjeriti postoje li razlike u stavovima prema braku i razvodu između učenika pojedinih škola, što je učinjeno složenom analizom varijance u koju je uključena i varijabla spola.

Za stav prema razvodu, analiza varijance je pokazala značajnost glavnih efekata spola ($F(1)=44.71$; $p<.01$) i škole ($F(2)=8.13$; $p<.01$) dok je njihova interakcija ispod granice statističke značajnosti ($F(2)=2.73$; *n.s.*).

Djevojke, dakle, imaju pozitivniji stav prema razvodu (v. Tablicu 2). Razlike po faktorima su značajne za faktore pozitivnih i negativnih posljedica razvoda, no ne i za faktor općeg vrednovanja razvoda. Mladići veću važnost pridaju negativnim posljedicama razvoda ($F(1)=14.975$; $p<.01$), a djevojke pozitivnim ($F(1)=47.834$; $p<.01$).

Kako bi se provjerile međusobne razlike među školama u stavu prema razvodu, rađen je Scheffeov test koji je pokazao da učenici Gimnazije imaju značajno pozitivniji stav prema razvodu i od učenika Šumarsko-drvodjeljske škole i od učenika Mješovite industrijsko-obrtničke škole, dok se učenici Šumarsko-drvodjeljske i Mješovite industrijsko-obrtničke škole ne razlikuju u svom stavu prema razvodu. Razlike po faktorima su, kao i kod spola, značajne za faktore pozitivnih ($F(2)=5.437$; $p<.01$) i negativnih posljedica razvoda ($F(2)=6.919$; $p<.01$), ali ne i za faktor općeg vrednovanja razvoda. Učenici Gimnazije više naglašavaju pozitivne, a manje negativne posljedice razvoda, od učenika Mješovite industrijsko-obrtničke škole, dok se ni na jednom faktoru ne razlikuju od učenika Šumarske škole.

Grafički prikaz razlika u stavu prema razvodu nalazi se na Slici 1.

Slika 1. Grafički prikaz razlika u stavu prema razvodu učenika i učenica Gimnazije, Mješovite industrijsko-obrtničke škole i Šumarsko-drvodjeljske škole

Za stav prema braku analizom varijance nije dobivena značajnost niti glavnih efekata spola ($F(1)=1.865$; *n.s.*) i škole ($F(2)=.423$; *n.s.*) niti interakcije među njima ($F(2)=1.455$; *n.s.*).

Međutim, na faktoru sigurnosti odnosa u braku postoji statistički značajna razlika; učenici Mješovite industrijsko-obrtničke škole više naglašavaju sigurnost odnosa u braku od učenika Gimnazije ($F(2)=7.552$; $p<.01$). Razlika na istom faktoru je nađena i između spolova; mladići više od djevojaka brak smatraju svojevrsnom «mirnom lukom», jednom od najvećih životnih vrijednosti ($F(1)=11.069$; $p<.01$).

Razlika u stavovima između sudionika koji žive u Karlovcu i sudionika koji žive u manjim mjestima izvan Karlovca pokazala se statistički značajnom za stav prema braku ($t(426)=-3.562$; $p<.01$), dok je za stav prema razvodu ta razlika na granici statističke značajnosti ($t(425)=1.937$; $p=.053$). Sudionici koji žive izvan grada imaju pozitivniji stav prema braku ($M_{izv}=119.4$, $M_{grad}=112.1$), i pokazuju tendenciju ka negativnijem stavu prema razvodu ($M_{izv}=78.5$, $M_{grad}=81.7$) od sudionika koji žive u gradu.

Kategorizacija u tipove obitelji

Pokazalo se da je distribucija Indeksa kvalitete braka negativno asimetrična, a distribucija Indikатора teškoća u braku pozitivno asimetrična.

Deskriptivni statistički pokazatelji ove dvije varijable nalaze se u Tablici 3.

Tablica 3

Deskriptivni statistički pokazatelji Indeksa kvalitete braka i Indikatora teškoća u braku

	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>
Indeks kvalitete braka	50.3	9.91	13	62
Indikator teškoća u braku	8.9	8.97	2	60

Sudionici su na osnovu Indeksa kvalitete braka i Indikatora teškoća u braku svrstani u kategorije *dobro i loše funkcionirajuće obitelji* – svi sudionici čiji je rezultat na Indeksu kvalitete braka bio veći od teoretske aritmetičke sredine skale ($M_f=36$), a rezultat na Indikatoru teškoća u braku istovremeno niži od teoretske aritmetičke sredine skale ($M_f=17.5$) svrstani su u kategoriju dobro funkcionirajuće obitelji. Svi sudionici sa drugačijom kombinacijom rezultata na te dvije varijable svrstani su u kategoriju loše funkcionirajuće obitelji.

Nakon takve kategorizacije, uzorak je sadržavao 323 sudionika (74.8%) iz dobro funkcionirajućih obitelji, 53 sudionika (12.3%) iz loše funkcionirajućih obitelji i 56 sudionika (13%) čiji su roditelji razvedeni. Ovakav udio razvedenih nije u skladu s očekivanim (20-25%), no objašnjenje tome možda leži u velikom broju sudionika koji ne žive u gradu, već u okolnim mjestima, gdje je razvod ipak rjeđa pojava. Također je moguće i da škole u kojima je provedeno istraživanje u svom trenutnom sastavu imaju manji broj djece razvedenih roditelja. Svakako treba uzeti u obzir i činjenicu da veliki udio razvedenih brakova čine brakovi u kojima nije bilo djece.

Tipovi obitelji i stavovi prema braku i razvodu

Prosječne vrijednosti rezultata na STV-B i STV-R djece čiji su roditelji razvedeni, djece iz dobro funkcionirajućih obitelji i djece iz loše funkcionirajućih obitelji vidljive su u Tablici 4:

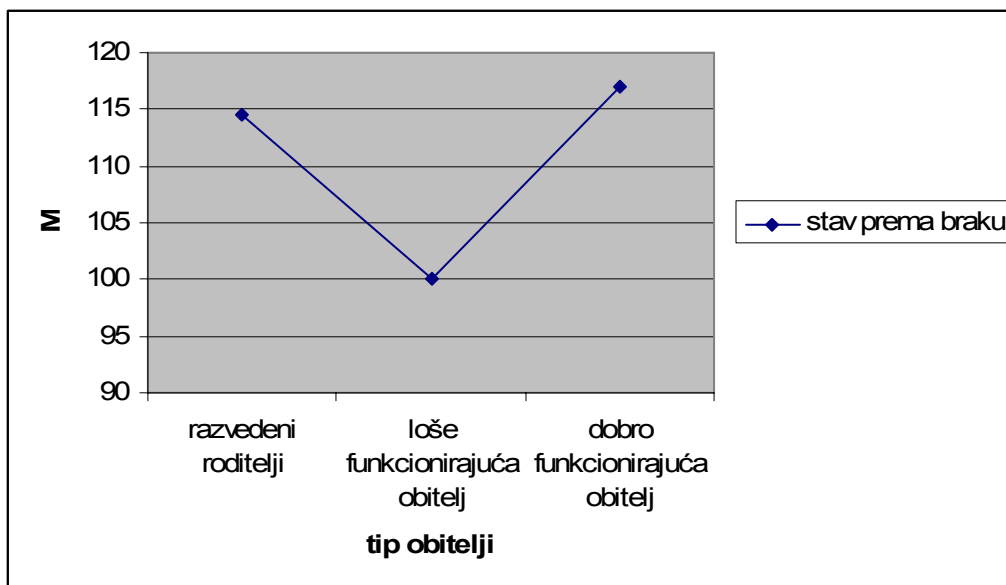
Tablica 4

Deskriptivni statistički pokazatelji rezultata na STV-B i STV-R djece iz dobro funkcionirajućih obitelji, djece iz loše funkcionirajućih obitelji i djece čiji su roditelji razvedeni

	<i>N</i>	<i>STV-B</i>		<i>STV-R</i>	
		<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Razvedeni roditelji	56	114.8	19.42	85.0	17.64
Loše funkcionirajuće obitelji	53	100.0	24.25	87.8	17.22
Dobro funkcionirajuće obitelji	323	117.1	19.24	78.7	15.51

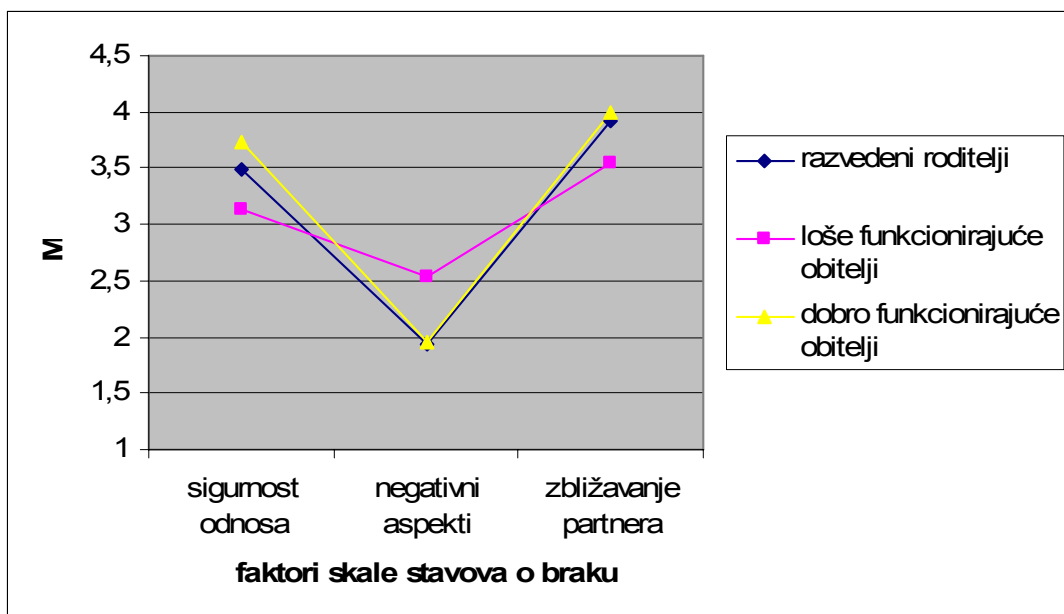
Razlike između stavova prema braku i razvodu sudionika iz različitih tipova obitelji provjerene su analizom varijance koja je pokazala statistički značajne razlike među tipovima obitelji za stav prema braku ($F(2, 429)=16.625; p<.01$) i za stav prema razvodu ($F(2, 428)=9.857; p<.01$).

Kako bi se utvrdile razlike među pojedinim tipovima obitelji, rađen je Scheffeov test koji je pokazao da djeca razvedenih roditelja imaju pozitivniji stav prema braku od djece iz loše funkcionirajućih obitelji, ali se ne razlikuju od djece iz dobro funkcionirajućih obitelji. Djeca iz loše funkcionirajućih obitelji imaju negativniji stav prema braku i od djece razvedenih roditelja i od djece iz dobro funkcionirajućih obitelji. Ovi nalazi su grafički prikazani na Slici 2.

Slika2. Grafički prikaz razlika u stavu prema braku između sudionika iz tri tipa obitelji

Kad se stav prema braku razloži na faktore, analiza varijanca pokazuje razlike između tipova obitelji na sva tri faktora: za faktor sigurnosti odnosa u braku $F(2, 429)=13.706$; $p<.01$, za faktor negativnih aspekata braka $F(2, 429)=14.263$; $p<.01$ i za faktor zbližavanja partnera $F(2, 429)=7.976$; $p<.05$. Scheffeov test je pokazao da djeca iz dobro funkcionirajućih obitelji značajno više stavljaju naglasak na sigurnost odnosa u braku i zbližavanje partnera nego djeca iz loše funkcionirajućih obitelji, dok se od djece razvedenih roditelja ne razlikuju ni na jednom faktoru. Ovo je u svakom slučaju zanimljiv i neočekivan nalaz. Djeca iz loše funkcionirajućih obitelji su pak svjesnija negativnih aspekata braka i od djece iz dobro funkcionirajućih obitelji i od djece razvedenih roditelja, što je razumljivo s obzirom da često prisustvuju sukobima svojih roditelja i zasigurno primjećuju nedostatak pozitivnih interakcija među njima. Djeca razvedenih roditelja, poput djece iz dobro funkcionirajućih obitelji, naglašavaju zbližavanje partnera u braku više od djece iz loše funkcionirajućih obitelji. Grafički prikaz razlika po faktorima vidljiv je na Slici 3.

Slika 3. Grafički prikaz razlika između tri tipa obitelji u rezultatima na faktorima Skale stavova prema braku

Deskriptivni statistički pokazatelji rezultata na pojedinim faktorima stava prema braku sudionika iz različitih tipova obitelji nalazi se u Tablici 5.

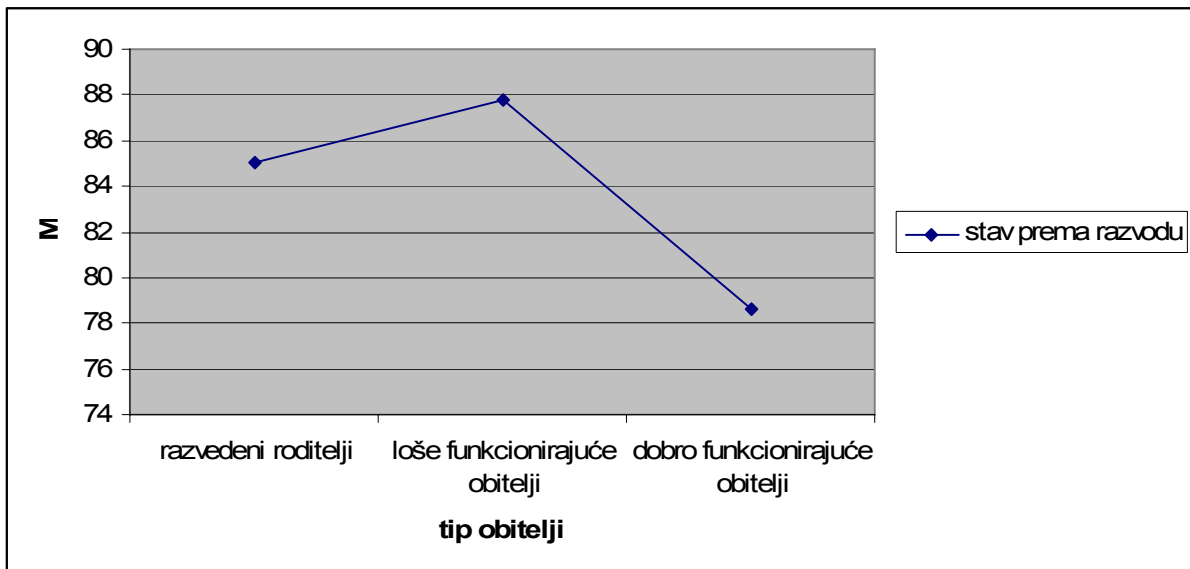
Tablica 5

Deskriptivni statistički pokazatelji rezultata na tri faktora Skale stavova prema braku sudionika iz tri tipa obitelji

Tip obitelji	Sigurnost odnosa u braku (F1)		Negativni aspekti braka (F2)		Zbližavanje partnera (F3)	
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Razvedeni roditelji	3.5	0.79	1.9	0.69	3.9	0.73
Loše funkcionirajuća obitelj	3.1	0.93	2.5	0.89	3.6	0.95
Dobro funkcionirajuća obitelj	3.7	0.78	1.9	0.73	3.9	0.70

Scheffeo test je pokazao da i djeca razvedenih roditelja i djeca iz loše funkcionirajućih obitelji imaju značajno pozitivniji stav prema razvodu nego djeca iz dobro

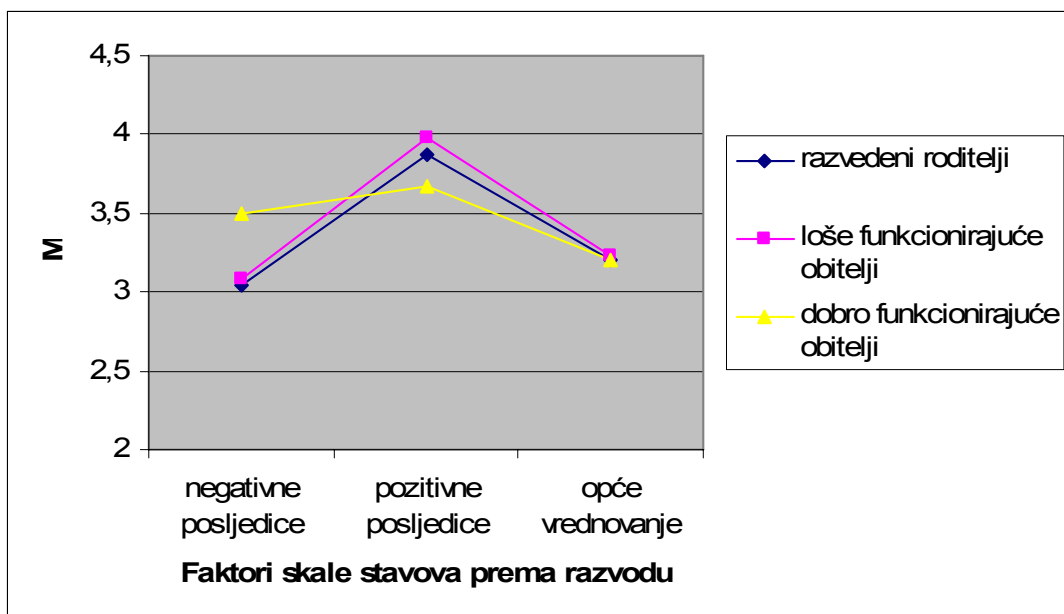
funkcionirajućih obitelji, pri čemu se djeca razvedenih roditelja i djeca iz loše funkcionirajućih obitelji međusobno ne razlikuju. Ovi nalazi vidljivi su na Slici 4.

Slika 4. Grafički prikaz razlika u stavu prema razvodu između sudionika iz tri tipa obitelji

Kad se stav prema razvodu razloži na faktore, analiza varijance pokazuje statistički značajnu razliku između tri tipa obitelji za faktor negativnih posljedica razvoda ($F(2, 428)=8.922; p<.01$) i faktor pozitivnih posljedica razvoda ($F(2, 428)=5.11; p<.01$), ali ne i za faktor općeg vrednovanja razvoda.

Scheffeov test je pokazao sljedeće: djeca iz dobro funkcionirajućih obitelji naglašavaju negativne posljedice razvoda značajno više od djece iz loše funkcionirajućih obitelji i djece razvedenih roditelja, dok se djeca iz loše funkcionirajućih obitelji i djeca razvedenih roditelja na tom faktoru ne razlikuju. Djeca iz loše funkcionirajućih obitelji naglašavaju pozitivne posljedice razvoda više od djece iz dobro funkcionirajućih obitelji. Prosječni rezultat djece razvedenih roditelja na tom faktoru nalazi se između rezultata te dvije skupine, ali ne na razini statističke značajnosti. Grafički prikaz tih razlika vidljiv je na Slici 5.

Slika 5. Grafički prikaz razlike između tri tipa obitelji u rezultatima na faktorima Skale stavova prema razvodu

Deskriptivni statistički pokazatelji rezultata na pojedinim faktorima stava prema razvodu sudionika iz različitih tipova obitelji nalazi se u Tablici 6.

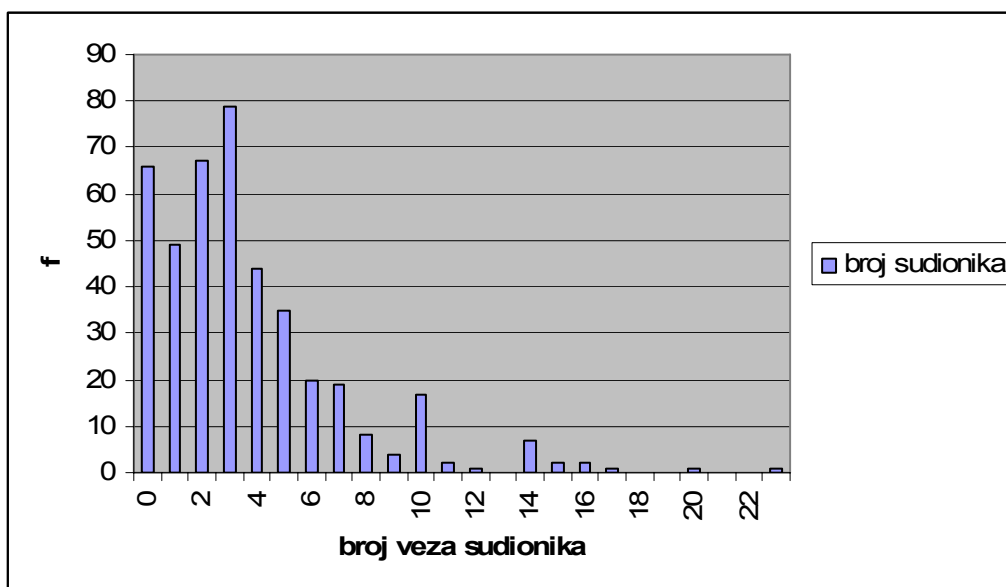
Tablica 6

Deskriptivni statistički pokazatelji rezultata na tri faktora Skale stavova prema razvodu sudionika iz tri tipa obitelji

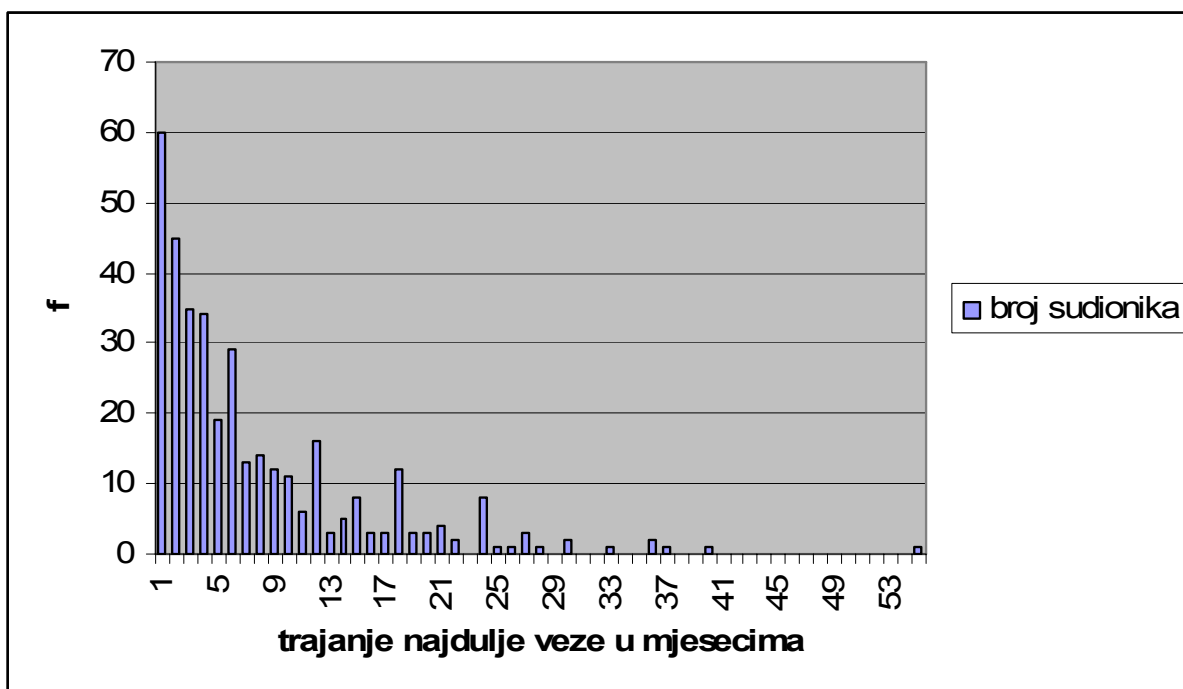
Tip obitelji	Negativne posljedice razvoda (F1)		Pozitivne posljedice razvoda (F2)		Opće vrednovanje razvoda (F3)	
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Razvedeni roditelji	3.0	1.15	3.9	0.72	3.2	0.54
Loše funkcionirajuća obitelj	3.1	1.00	3.9	0.75	3.2	0.41
Dobro funkcionirajuća obitelj	3.5	0.86	3.7	0.75	3.2	0.48

Vlastita romantična iskustva, stavovi prema braku i razvodu i tip obitelji

Gotovo svi sudionici su izjavili da su bili zaljubljeni (94.4%), a 84.5% ih je bilo u najmanje jednoj vezi. Centralna vrijednost broja veza iznosila je $C=3$ ($Min=0$, $Max=23$), a centralna vrijednost trajanja najdulje veze u mjesecima $C=5$ ($Min=1$, $Max=55$). Distribucije su za obje te varijable pozitivno asimetrične (v. Slike 6 i 7).

Slika 6. Distribucija broja sudionika prema broju veza.

Slika 7. Distribucija broja sudionika prema trajanju najdulje veze u mjesecima.

Prosječna vrijednost iskazanog zadovoljstva dosadašnjim romantičnim iskustvima je malo iznad teoretskog prosjeka, $M=3.66$, $SD=1.026$, s pozitivno asimetričnom distribucijom. Međusobne povezanosti navedenih varijabli i njihove povezanosti sa stavovima prema braku i razvodu vidljive su u Tablici 7.

Tablica 7
Koeficijenti korelacije varijabli vlastitog romantičnog iskustva i stavova prema braku i razvodu

	Broj veza	Trajanje najdulje veze	Procjena romantičnih iskustava	Stav prema braku	Stav prema razvodu
Broj veza	1	.045	.286**	.043	-.073
Trajanje najdulje veze		1	.263**	.002	.108*
Procjena romant. iskustava			1	.109*	.055
Stav prema braku				1	-.378**
Stav prema razvodu					1

Napomena: ** $p < .01$
* $p < .05$

Stav prema braku i stav prema razvodu su u statistički značajnoj, ali srednje velikoj negativnoj korelaciji: $r = -.378$; $p < .01$. Stav prema braku je značajno povezan sa procjenom vlastitih romantičnih iskustava, $r = .109$; $p < .05$. Pozitivniji stav prema braku, dakle, imaju sudionici koji svoja dosadašnja romantična iskustva procjenjuju kao više zadovoljavajuća. Stav prema razvodu je pak značajno povezan samo sa varijablom trajanja veze: $r = .108$; $p < .05$, što znači da pozitivniji stav prema razvodu imaju sudionici čije su veze dulje trajale.

Tip obitelji nije statistički značajno povezan niti sa jednom varijablom vlastitog romantičnog iskustva.

RASPRAVA

Razlike u stavovima prema braku i razvodu s obzirom na demografske varijable

Distribucija stava prema braku je negativno asimetrična, što je u skladu s nalazima Engebretsona (2002) da adolescenti iskazuju pozitivne stavove prema braku i ujedno je pokazatelj da je *brak još uvijek poželjan ishod kod većine srednjoškolaca*. Učenici Gimnazije, Mješovite industrijsko-obrtničke i Šumarsko-drvodjeljske škole ne razlikuju se u svojim stavovima prema braku, što ukazuje na *podjednako vrednovanje braka kod srednjoškolaca bez obzira na stupanj i vrstu obrazovanja*.

Kod stava prema razvodu, međutim, postoje razlike. Učenici Šumarsko-drvodjeljske i Mješovite industrijsko-obrtničke škole se ne razlikuju u stavu prema razvodu, no učenici Gimnazije imaju pozitivniji stav prema razvodu od učenika druge dvije škole. S obzirom na to da su roditelji gimnazijalaca obično više obrazovani od roditelja djece iz strukovnih i obrtničkih škola, vjerojatno su otvoreniji prema pitanjima razvoda, a zbog međugeneracijskog prenošenja stavova (Cunningham, 2006) stavovi djece prema razvodu su sukladni stavovima roditelja. U ovom istraživanju nisu bili uključeni podaci o stupnju obrazovanja roditelja, no s obzirom na manjak istraživanja koja uključuju ovu varijablu u ispitivanju stavova, bilo bi zanimljivo u budućim istraživanjima provjeriti ovo teorijsko objašnjenje.

Nalaz o pozitivnijem stavu prema razvodu kod gimnazijalaca ne slaže se sa podatkom dobivenom na studentima da studenti imaju tradicionalniji, dakle negativniji stav prema razvodu (Martin i Parashar, 2003), no kako se taj nalaz objašnjava većom izloženošću informacijama o negativnim posljedicama razvoda, ovaj nesklad nije teško objasniti. Gimnazijalci tijekom srednje škole dobivaju velik broj informacija iz širokog raspona predmeta, a tek se na studiju (posebno studiju pomagačkih struka) usmjeravaju na uže područje u sklopu kojeg dobivaju više informacija o pitanjima poput braka i razvoda. Moguće je, dakle, da se stavovi prema razvodu mogu značajno promijeniti od srednje škole do završetka studija, što bi također bilo zanimljivo provjeriti daljnjim istraživanjima.

Međutim, valja primijetiti da je broj djevojaka u Gimnaziji bio znatno veći od broja mladića ($N_Z=141$, $N_M=61$). S obzirom da se pokazalo da djevojke imaju pozitivniji stav prema razvodu od mladića, postavlja se pitanje je li spol, kao intervenirajuća varijabla, mogao utjecati na ovakvu razliku u stavu prema razvodu učenika triju škola. Ovaj problem bi svakako trebalo provjeriti u daljnjim istraživanjima, na većem uzorku i zahtjevnijim statističkim metodama (analiza kovarijance) koje u ovom istraživanju nije bilo moguće provesti.

Razlika u stavu prema braku se pokazala značajnom ovisno o mjestu prebivališta – *sudionici koji žive izvan grada imaju pozitivniji stav prema braku od sudionika koji žive u gradu*. Ovaj nalaz je u skladu sa pretpostavkom da se u manjim mjestima više njeguju tradicionalne vrijednosti nego u urbanim sredinama, što bi se moglo povezati s razlikama između individualističkih i kolektivističkih sredina. Hrvatska, kao tranzicijska država, nalazi se između nekadašnjeg socijalističkog kolektivismu i zapadnjačkog individualizma, pri čemu je u većim gradovima značajnije izražena težnja individualizmu, a u manjim i seoskim sredinama još se uvijek njeguju kolektivističke vrijednosti. Razumljivo je, dakle, da djeca odgajana u manjim mjestima do adolescentske dobi razvijaju pozitivniji stav prema braku, dok se kod djece iz gradova više potiče razvijanje individualnosti i samim time stava da bračna zajednica nije nužan preduvjet za sreću.

Razlika u stavu prema razvodu između sudionika koji žive u gradu i sudionika koji žive izvan grada nije se pokazala statistički značajnom. Bitno je, međutim, napomenuti da je ta razlika na samoj granici značajnosti, što ukazuje na tendenciju da sudionici koji žive u gradu imaju pozitivniji stav prema razvodu od sudionika koji žive izvan grada. Ako se u obzir uzmu promjene u općem načinu razmišljanja i društvenim trendovima navedene u Gale Encyclopedia of Psychology (2001), moguće je da će za nekoliko godina ta razlika doći na razinu statističke značajnosti. Odgovor na pitanje zašto to u ovom trenutku nije tako možda se može naći u sve većoj učestalosti predbračnog ili izvanbračnog zajedničkog života. Moguće je, dakle, da osoba ima manje pozitivan stav prema braku jer pred sobom ima mogućnost kohabitacije pa smatra da brak nije nužno potreban, a da istovremeno ima negativan stav prema razvodu.

Razlika između mladića i djevojaka u stavu prema braku nije se pokazala značajnom, što nije u skladu s nalazima Schwartz (1995) da djevojke imaju pozitivniji stav prema braku od mladića. Međutim, postoji razlika na jednom od tri faktora skale stavova prema braku: *mladići postižu viši rezultat na faktoru sigurnosti odnosa u braku*. Čestice koje čine ovaj faktor mogu se smatrati romantičnim shvaćanjem braka («Brak je krajnji izraz ljubavi između dvije osobe», «Brak je svetinja», «Brak je najljepša stvar na svijetu», «U braku si uvijek blizu osobe koju voliš» i sl.), što bi značilo da mladići imaju romantičniji pogled na brak od djevojaka. Ovo je zanimljiv i neočekivan obrat koji razbija stereotipe o muškarcima koji su nezainteresirani za brak i ženama koje su i previše romantične. Naravno, i ovdje valja uzeti u obzir specifičnosti uzorka (srednjoškolci) i vjerojatne razlike između mladića i djevojaka u stupnju zrelosti, kao i razlike u krivim uvjerenjima o ljubavi. Prema Kamenov i Grgičević

(2006), mladići su skloniji od djevojaka vjerovati u različite zablude o ljubavnim vezama (npr. «Prava ljubav se događa jednom u životu.»).

U stavu prema razvodu, međutim, postoji značajna razlika – djevojke imaju pozitivniji stav od mladića. U okruženju društvenih mijena tijekom zadnjih desetljeća i veće samostalnosti žena, uslijed koje i razvod postaje lakši izbor, ovaj nalaz je logičan i očekivan. To potvrđuju i razlike po faktorima skale stavova prema razvodu: *djevojke veću važnost pridaju pozitivnim posljedicama razvoda, a mladići negativnim*. Naravno, i ovdje valja uzeti u obzir da su sudionici ovog istraživanja bili učenici srednjih škola i da je moguće da u toj dobi postoji razlika u zrelosti djevojaka i mladića zbog koje djevojke mogu realnije sagledati razvod.

Tipovi obitelji i stavovi prema braku i razvodu

Pokazalo se da djeca razvedenih roditelja i djeca iz dobro funkcionirajućih obitelji imaju značajno pozitivniji stav prema braku od djece iz loše funkcionirajućih obitelji, pri čemu se prve dvije skupine ne razlikuju međusobno. Ovo tek djelomično potvrđuje hipotezu prema kojoj bi očekivano bilo da djeca razvedenih roditelja imaju najviše negativan stav, djeca iz loše funkcionirajućih obitelji nešto negativniji stav, a djeca iz dobro funkcionirajućih obitelji pozitivan stav. Iako su istraživanja iz ovog područja nekonzistentna, neki su autori dobili rezultate slične ovima (npr. Tasker i Richards, 1994). Nalaz da djeca iz loše funkcionirajućih obitelji imaju najviše negativan stav prema braku u skladu je s podacima o važnosti kvalitete obiteljskih odnosa i roditeljske komunikacije (Coleman i Gannong, 1984; prema Muench i Landrum, 1994; Cho, 1996; Kapinus, 2005).

Iako bi se moglo očekivati da će djeca razvedenih roditelja kroz svoje iskustvo zbog raspada braka svojih roditelja razviti najviše negativan stav prema braku, što je i bila osnova postavljanja hipoteze, stav prema braku sasvim sigurno ovisi i o *brojnim drugim faktorima* (je li razvod bio sporazuman, je li bio kombiniran s većom ili manjom učestalošću i intenzitetom roditeljskih sukoba, koje je dobi bilo dijete u vrijeme razvoda i koliko se od cijelog procesa razvoda sjeća itd.). U ovom istraživanju te faktore nije bilo moguće obuhvatiti, a zbog malog broja djece razvedenih roditelja ($N=56$), ne bi bilo opravdano dijeliti taj uzorak na manje poduzorke pomoću tih faktora i vršiti statističke analize na njima. U ovom istraživanju je dob sudionika u vrijeme rastave/razvoda roditelja varirala od 0 do 18 godina, sa prosječnom dobi $M=9.34$; $SD=5.613$, a distribucija te varijable je vrlo raspršena i nepravilna. Bilo bi dobro istražiti jesu li spomenute varijable povezane sa stavovima prema braku i razvodu i ako da, na koji način, za što bi bio potreban velik uzorak djece razvedenih roditelja.

Između tri tipa obitelji postoje razlike na sva tri faktora Skale stavova prema braku. Djeca iz dobro funkcionirajućih obitelji stavljaju veći naglasak na sigurnost odnosa u braku i zbližavanje partnera od djece iz loše funkcionirajućih obitelji, što je sasvim logičan nalaz zbog razlike u roditeljskoj komunikaciji i međusobnim odnosima kojima su djeca iz ta dva tipa obitelji svakodnevno izložena. Time se može objasniti i nalaz da su djeca iz loše funkcionirajućih obitelji svjesnija negativnijih aspekata braka i više ih naglašavaju od djece iz dobro funkcionirajućih obitelji i djece razvedenih roditelja.

Međutim, zanimljivo je da se djeca iz dobro funkcionirajućih obitelji ne razlikuju od djece razvedenih roditelja niti na jednom faktoru. Razlog tome je moguće ponovno tražiti u dobi sudionika u vrijeme razvoda i drugim ranije navedenim faktorima koji su možda povezani sa stavom prema braku, pa tako i sa njegovim komponentama. Moguće je da djeca razvedenih roditelja svoje mišljenje o stabilnosti odnosa u braku i zbližavanju partnera ne mogu stvarati na osnovu vlastite obitelji ako roditelj s kojim žive nema partnera (u tom slučaju vjerojatno zaključuju o tome iz primjera roditelja svojih prijatelja i sl.) ili stvaraju pozitivno mišljenje ako im se roditelj nalazi u stabilnoj vezi (bračnoj ili izvanbračnoj).

Djeca razvedenih roditelja i djeca iz loše funkcionirajućih obitelji se ne razlikuju u svom stavu prema razvodu, no imaju značajno pozitivniji stav nego djeca iz dobro funkcionirajućih obitelji, čime se potvrđuje postavljena hipoteza. Za razliku između djece iz loše funkcionirajućih obitelji i djece iz dobro funkcionirajućih obitelji lako je naći razlog – razumljivo je da će djeca koja su svjedoci lošeg braka svojih roditelja biti otvorenija prema razvodu kao mogućnosti rješavanja sukoba, a djeca čiji roditelji imaju kvalitetan brak neće prekid braka smatrati dobrim i vjerovat će da se svi sukobi mogu riješiti bez razvoda jer to njihovi roditelji uspijevaju. Djeca razvedenih roditelja imaju jednako pozitivan stav prema razvodu kao i djeca iz loše funkcionirajućih obitelji, vjerojatno jer su se na primjeru vlastite obitelji uvjerali da razvod može donijeti smanjenje sukoba i smanjiti zamršenost međusobnih obiteljskih odnosa. Ovo vodi do zanimljivog zaključka: *djeca razvedenih roditelja imaju pozitivan stav prema braku* (u sličnoj mjeri pozitivan kao djeca iz dobro funkcionirajućih obitelji) *i istovremeno pozitivan stav prema razvodu* (u sličnoj mjeri pozitivan kao djeca iz loše funkcionirajućih obitelji).

Između tri tipa obitelji postoje razlike na faktoru negativnih posljedica razvoda i faktoru pozitivnih posljedica razvoda, ali ne i na trećem faktoru, općem vrednovanju razvoda. Djeca iz dobro funkcionirajućih obitelji naglašavaju negativne posljedice razvoda više od djece iz loše funkcionirajućih obitelji i djece razvedenih roditelja, pri čemu se te dvije skupine međusobno ne razlikuju. I ovaj se nalaz može objasniti uvjerenjem koje se vjerojatno javlja

kod djece čiji su roditelji u loše funkcionirajućem braku da razvod može samo popraviti stvari. Ne treba isključiti niti mogućnost racionalizacije razvoda kao mogućeg ishoda, posebno kod djece koja pretpostavljaju da bi im se roditelji mogli razvesti. Djeca razvedenih roditelja ne traže negativne posljedice razvoda jer se već nalaze u toj situaciji, a djeca iz dobro funkcionirajućih obitelji nemaju niti potrebu tražiti pozitivne posljedice razvoda jer se njihovi roditelji dobro slažu.

Pozitivne posljedice razvoda značajno najviše naglašavaju djeca iz loše funkcionirajućih obitelji, što se može objasniti istim razlozima kao i prethodni nalaz. Djeca razvedenih roditelja se na tom faktoru nalaze između djece iz loše funkcionirajućih obitelji i djece iz dobro funkcionirajućih obitelji, no ne na razini statističke značajnosti, zbog čega se to može interpretirati samo kao postojanje eventualne tendencije ka takvoj razlici. S obzirom na to da bi bilo očekivano da će upravo djeca razvedenih roditelja tražiti pozitivne posljedice razvoda kako bi lakše opravdali odluku svojih roditelja da se razvedu, moguće je da je na njihov rezultat na ovom faktoru utjecala neka od ranije spomenutih neispitanih varijabli.

Broj sudionika čiji su roditelji rastavljeni ili razvedeni bio je nedovoljno velik za analize koje bi uključivale varijablu dobi u vrijeme rastave, zbog čega nije bilo moguće provjeriti njenu povezanost sa stavovima prema braku i razvodu. Prema Čudina-Obradović i Obradović (2006), istraživanja o povezanosti dobi djeteta u vrijeme rastave i negativnih posljedica razvoda (npr. anksioznost, depresivnost, okrivljavanje sebe, agresivnost...) nisu konzistentna. Starija istraživanja (npr. McLanahan i Sandefur, 1994; prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006) nalaze da su djeca dobi od tri do devet godina najosjetljivija na razvod roditelja, dok danas prevladava mišljenje da razvod djeluje jednako negativno na djecu različite dobi (Amato, 2001; prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Unatoč tome, to mišljenje nije općenito prihvaćeno, pa se u daljnjim istraživanjima preporuča provjeriti mogući utjecaj dobi djeteta u vrijeme rastave/razvoda sa stavovima prema braku i razvodu.

Vlastita romantična iskustva, stavovi prema braku i razvodu i tip obitelji

Stav prema braku je značajno pozitivno povezan sa procjenom vlastitih romantičnih iskustava: *što su sudionici zadovoljniji svojim dosadašnjim romantičnim iskustvima, to imaju pozitivniji stav prema braku*. Ovakav nalaz potvrđuje hipotezu i lako je objašnjiv, posebno ako se uzme u obzir sklonost idealiziranju partnera i pojma ljubavi kojoj su adolescenti skloni. Oni koji su zadovoljni svojim romantičnim iskustvima bit će otvoreniji prema braku i imat će

više povjerenja u pozitivan ishod braka i bračnu sreću u budućnosti, što stav prema braku čini pozitivnijim.

Stav prema razvodu je povezan samo sa varijablom trajanja veze, što znači da *pozitivniji stav prema razvodu imaju sudionici čije su veze dulje trajale*. Ovo je na prvi pogled neobično, no može se objasniti time da u duljim vezama partneri neizostavno sazrijevaju zbog otkrića da veza sadrži i probleme koji se mogu ili ne mogu rješavati, zbog čega postaju svjesniji da je i brak takav, pa razvod uzimaju kao realnu mogućnost. Osoba koja nije nikada bila u duljoj vezi ne percipira brak na realan način, već ga vjerojatno idealizira, zbog čega razvod ne smatra opcijom.

Nije pronađena razlika između tipova obitelji niti za jednu varijablu vlastitog romantičnog iskustva – djeca razvedenih roditelja, djeca iz dobro funkcionirajućih obitelji i djeca iz loše funkcionirajućih obitelji ne razlikuju se niti na jednoj od tih varijabli. Hipoteza da će djeca razvedenih roditelja imati veći ukupni broj veza i da će njihove veze biti kraće od veza djece iz druga dva tipa obitelji, dakle, nije potvrđena. Međutim, ovdje valja uzeti u obzir da su sudionici bili srednjoškolci i da se razlike u seksualnom ponašanju kakve su dobili Face (1997) i Sprujit i sur. (2001) možda javljaju tek u kasnijoj dobi, tijekom studija ili kasnije.

ZAKLJUČAK

Učenici Gimnazije, Mješovite industrijsko-obrtničke i Šumarsko-drvodjeljske škole se ne razlikuju u stavu prema braku – srednjoškolci podjednako vrednuju brak bez obzira na stupanj i vrstu obrazovanja. Učenici Gimnazije imaju pozitivniji stav prema razvodu od učenika strukovnih škola, što je vjerojatno posredovano stupnjem obrazovanja roditelja, pa bi takvo posredovanje bilo zanimljivo ispitati u budućim istraživanjima. Srednjoškolci koji žive izvan grada imaju pozitivniji stav prema braku od srednjoškolaca koji žive u gradu, što ukazuje na jedan aspekt većeg njegovanja tradicionalnih vrijednosti u manjim mjestima nego u urbanoj sredini. Također, postoji izražena tendencija ka pozitivnijem stavu prema razvodu sudionika koji žive u gradu, koja se nalazi na granici statističke značajnosti.

Nisu pronađene spolne razlike u stavu prema braku, no mladići imaju značajno viši rezultat na faktoru sigurnosti odnosa u braku, što pokazuje da brak smatraju sredstvom za stvaranje i održavanje stabilnosti odnosa bračnih partnera. Djevojke pak imaju pozitivniji stav prema razvodu od mladića koji proizlazi iz toga da veću važnost pridaju pozitivnim posljedicama razvoda. Mladići, suprotno, veći naglasak stavljaju na negativne posljedice razvoda.

Djeca razvedenih roditelja i djeca iz dobro funkcionirajućih obitelji imaju značajno pozitivniji stav prema braku od djece iz loše funkcionirajućih obitelji, pri čemu se te dvije skupine ne razlikuju međusobno. Djeca iz dobro funkcionirajućih obitelji stavljaju veći naglasak na stabilnost odnosa u braku i zbližavanje partnera od djece iz loše funkcionirajućih obitelji, a djeca iz loše funkcionirajućih obitelji više naglašavaju negativne aspekte braka od djece iz dobro funkcionirajućih obitelji i djece razvedenih roditelja. Djeca razvedenih roditelja i djeca iz dobro funkcionirajućih obitelji se ne razlikuju niti na jednom faktoru skale stavova prema braku.

Djeca razvedenih roditelja i djeca iz loše funkcionirajućih obitelji se ne razlikuju u svom stavu prema razvodu, no imaju značajno pozitivniji stav od djece iz dobro funkcionirajućih obitelji. Zajedno s nalazima vezanim uz stav prema braku, može se zaključiti da djeca razvedenih roditelja imaju pozitivan stav prema braku i dovoljno pozitivan stav prema razvodu da bi se moglo reći da ta dva stava, iako negativno povezana, nisu međusobno isključivi. Djeca iz dobro funkcionirajućih obitelji naglašavaju negativne posljedice razvoda više od djece iz loše funkcionirajućih obitelji i djece razvedenih roditelja, pri čemu se te dvije skupine međusobno ne razlikuju. Pozitivne posljedice razvoda pak značajno najviše naglašavaju djeca iz loše funkcionirajućih obitelji, dok je uočena tendencija ka razlici između ostale dvije skupine prema kojoj bi se djeca razvedenih roditelja na tom faktoru nalazila između djece iz loše funkcionirajućih obitelji i djece iz dobro funkcionirajućih obitelji.

Valja, međutim, uzeti u obzir da stav prema braku i stav prema razvodu vjerojatno ovise i o čimbenicima koji ovdje nisu istraživani (npr. je li razvod bio sporazuman, je li bio kombiniran s većom ili manjom učestalošću i intenzitetom roditeljskih sukoba, koje je dobi bilo dijete u vrijeme razvoda itd.), pa bi bilo dobro u budućim istraživanjima istražiti jesu li te varijable povezane sa stavovima prema braku i razvodu, za što bi bio potreban mnogo veći uzorak djece razvedenih roditelja no što ga je u ovom istraživanju bilo moguće dobiti.

Što se tiče varijabli vlastitog romantičnog iskustva, dobiveno je sljedeće: što su sudionici zadovoljniji svojim dosadašnjim romantičnim iskustvima, to imaju pozitivniji stav prema braku, kao i sudionici koji su bili zaljubljeni u usporedbi s onima koji nisu. Pozitivniji stav prema razvodu pak imaju sudionici čije su veze dulje trajale. Nije pronađena razlika između tipova obitelji niti za jednu varijablu vlastitog iskustva. Kod ovih nalaza treba imati na umu da su sudionici bili srednjoškolci i da se razlike u seksualnom ponašanju i varijablama vlastitog romantičnog iskustva kakve su uzete u ovom istraživanju možda javljaju kasnije, tijekom studija ili u odrasloj dobi, što bi bilo dobro ispitati daljnjim istraživanjima.

Ovo je istraživanje donijelo neke odgovore o stavovima prema braku i razvodu i njihovoj povezanosti sa nekim demografskim varijablama, tipom obitelji i vlastitim romantičnim iskustvima, no i otvorilo je nova pitanja na koja se preporuča odgovoriti daljnjim istraživanjima. S obzirom da stavovi utječu na ponašanje, a ovako specifični stavovi kao što su stavovi prema braku i razvodu mogu utjecati na partnerske odnose, spremnost na stupanje u brak i prihvaćanje razvoda kao mogućeg rješenja loše funkcionirajućeg braka, potrebno ih je dalje istraživati.

POPIS LITERATURE

- Aaronson, L. (2005). The long arms of divorce. *Psychology Today*. 38(3).
<http://psychologytoday.com/articles/pto-20050505-000010.html>
- Amato, P.R. i Booth, A. (1991). The consequences of divorce for attitudes toward divorce and gender roles. *Journal of family issues*. 12(3). pp 306-322
- Amato, P.R. (1988). Parental divorce and attitudes toward marriage and family life. *Journal of marriage and family*. 50(2). pp 453-461
- Axinn, W.G. (1996). *Divorce affects children`s views of family*.
<http://www.psu.edu/ur/NEWS/LIFESTYLE/divorcefamily.html>
- Black, L.E. i Sprenkle, D.H. (1991). Gender differences in college students` attitudes towards divorce and their willingness to marry. *Journal of Divorce and Remarriage*. 14(3/4). pp 47-60
- Buljan Flander, G. (2006). *Djeca i razvod*.
http://www.hrabritelefon.hr/main.php?hrabri=za_roditelje_clan_ra
- Cho, W. (1996). Perceptions of parental conflict behavior and adult children`s outcomes. *Dissertation Abstracts International Section A: Humanities and Social Sciences*. 56(10). pp 38-84.
- Cunningham, M. (2006). The influence of parents` marital quality on adult children`s attitudes toward marriage and its alternatives: Main and moderating effects. *Demography*. 43(4). pp 659-672
- Čudina-Obradović, M. i Obradović, J. (2006). *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
- Engebretson, K. D. (2002). The effects of family functioning and familial divorce status on marital attitudes. *Dissertation Abstracts International: Section B: The Sciences and Engineering*. 63(6). pp 29-92
- Face, J. (1997). The relationship between attachment style and experiencing a parental divorce during childhood with courtship attitudes and behaviors in young adulthood. *Dissertation Abstracts International: Section B: The Sciences and Engineering*. 58. pp 27-49
- Farndale, F., Burton-Smith, R., Montgomery, I. & Shute, R. (2003). Anxiety in adolescents: The contribution of Parental Divorce, Parental Conflict and Quality of Attachment to Parents and Peers. *The Australian Journal of Psychology*. 22(6)
- Forehand, R., Armistead L i David C. (1997). Is adolescent adjustment following parental divorce a function of predivorce adjustment?. *Journal of Abnormal Child Psychology*. 25(2). pp 157-164

- Grupa autora (2007). *Statističke informacije 2007*. Državni zavod za statistiku. Zagreb.
<http://www.dzs.hr>
- Kamenov, Ž. i Grgičević, I. (2006). *Young adults' attachment styles and beliefs about "true love"*. 36th Annual Congress of European Association for Behavioural and Cognitive Therapies, Paris, France (CD Abstracts, 491)
- Kapinus, C. (2005). The effect of parental marital quality on young adults' attitudes toward divorce. *Sociological perspectives*. 48(3). pp 319-335
- Kapinus, C.A. (2004). The effect of parents' attitudes toward divorce on offspring's attitudes: Gender and parental divorce as mediating factors. *Journal of family issues*. 25. pp 112-135
- Kasen, S., Cohen, P., Brook, J.S. i Hartmark, C. (1996). A multiple-risk interaction model: effects of temperament and divorce on psychiatric disorders in children. *Journal of Abnormal Child Psychology*.
http://findarticles.com/p/articles/mi_m0902/is_n2_v24/ai_18425347
- Klinger, C. (2000). Breakup backlash. *Psychology today*.
<http://psychologytoday.com/articles/pto-20000901-000027.html>
- Lowenstein, L.F. (2005). *Understanding Post-Divorce Conflicts and How to Resolve Them* (Recent Research). <http://www.parental-alienation.info/publications/37-undposdivconandhowtoestherecres.htm>
- Martin, P.D., Martin, M. i Martin, D. (2001). Adolescent premarital sexual activity, cohabitation and attitudes toward marriage. *Adolescence*. 36(143).
http://findarticles.com/p/articles/mi_m2248/is_143_36/ai_82535330
- Martin, P.S. i Parashar, S. (2003). *The education crossover in divorce attitudes*.
http://www.popcenter.umd.edu/people/martin_steven/papers/at030731.pdf
- Martin, P.D. (2000). Expressed attitudes of adolescents toward marriage and family life. *Dissertation Abstracts International: Section B: The Sciences and Engineering*. 60(9). pp 49-65
- Martinčić, P. (2005). *Prilagodba djece na razvod roditelja*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Muench, D.M. i Landrum, R.E. (1994). Family dynamics and attitudes toward marriage. *Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied*. 128(4). pp 425-431
- Nepoznati autor (2007). Sedma godina braka ipak nije kritična. *Vjesnik* 27./28. siječnja 2007.g.
- Nepoznati autor. *Divorce*. (2001). Gale Encyclopedia of Psychology. 2nd Ed. Gale Group.
http://findarticles.com/p/articles/mi_g2699/is_0004/ai_2699000444###
- Parker, H. (1999). The upside of divorce: Closer relationships between mother and child may result. *Psychology Today*. <http://psychologytoday.com/articles/pto-20000301-000011.html>

- Petz, B. (1992). *Psihologijski rječnik*. Zagreb: Prosvjeta.
- Puljiz, V. i Zrinščak, S. (2002). Hrvatska obiteljska politika u europskom kontekstu. *Revija za socijalnu politiku*. 9(2). Pp 170-174
- Raboteg-Šarić, Z., Brajša-Žganec, A., Šakić, M. (2006). Children's perceived quality of life: The effects of material well-being, self-esteem and quality of family and peer relationships. *Children's Welfare in Aging Europe: Challenges and Opportunities*. Abstracts from 7th Alps-Adria Conference in Psychology. Zadar: Department of Psychology, University of Zadar
- Ritchie, J. (2001). Children in changing families: Life after parental separation. *New Zealand Journal of Psychology*.
http://findarticles.com/p/articles/mi_qa3848/is_200112/ai_n9011579
- Schwartz, T.R. (1995). The style of parental conflict resolution, gender and status of parental marriage's impact on attitudes toward marriage and attitudes toward divorce in their college age offspring. *Dissertation Abstracts International: Section B: The Sciences and Engineering*. 56(2). pp 11-21
- Sheehan, G., Darlington, Y., Noller, P. i Feeney, J. (2004). Children`s perceptions of their sibling relationships during parental separation and divorce. *Journal of Divorce and Remarriage*. 41(1/2). pp 69-94
- Spruijt, E., DeGoede, M. i Vandervalk, I. (2001). The well-being of youngsters coming from six different family types. *Patient Education and Counseling*. 45(4). pp 285-294
- Tasker, F.L. i Richards, M.P.M. (1994). Adolescents` attitudes toward marriage and marital prospects after parental divorce: A review. *Journal of adolescent research*. 9(3). pp 340-362
- Wallerstein, J. S. (2005). Growing up in the Divorced Family. *Clinical Social Work Journal*. 33(4). pp 401-418